

Jak číst architekturu

OWEN HOPKINS

Obrazový lexikon

 GRADA®

Klasický chrám	8
Průčelí chrámu	8
Šíře chrámového průčelí	10
Mezisloupí	11
Typy	12
Vnitřní prostory	13
Středověká katedrála	14
Západní portál	14
Jižní portál transeptu	15
Půdorys	16
Půdorys kostela	17
Svislý řez	18
Vnitřní zařízení	20
Renesanční kostel	22
Exteriér	22
Půdorys	24
Interiér	25
Barokní kostel	26
Exteriér	26
Půdorys	28
Interiér	29
Fortifikační stavby	30
Donjonový hrad	30
Centrální dispozice hradu	31
Exteriér	32
Zámky a sídla	34
Uliční budovy	38
Veřejné budovy	46
Moderní zástavba	52
Výškové stavby	56

Sloupy a pilíře	62
Typy	62
Klasické řády	64
Neklasické hlavice	70
Oblouky	72
Prvky	72
Klenuté oblouky	73
Lomené oblouky	74
Jiné tvary oblouků	75
Druhy	76
Moderní konstrukce	78
Beton	78
Ocel	79
Tvary staveb	80

Stěny a povrchy	84
Zdivo	84
Běžné druhy kamene	84
Povrchy	86
Rustika	87
Cihly	88
Polohy	88
Vazby	89
Maltové spáry	90
Druhy	91
Dřevo	92
Keramické povrchy	94
Beton a omítky	96
Sklo	98
Kovové a syntetické materiály	100
Velkorozměrové členění a prostředky	
zvýraznění stěn	102
Povrchové členění	104
Základní profily	106
Složité profily a ozdobné prvky	108

Okna a dveře	116
Druhy	116
Zvýraznění otvorů	120
Klasické otvory	120
Druhy frontonů	121
Gotické otvory	122
Prvky kružby	122
Druhy kružby	123
Tvary používaných oken	124
Vyčnívající okna a balkony	127
Osvětlení střechou	129
Běžné druhy dveří	130

Střechy	132
Druhy	132
Tašky a druhy střešních pláštů	134
Sedlové střechy	136
Druhy štítů	137
Věžní střechy a hradní motivy	138
Druhy věžních střech	139
Kupole	141
Exteriér	141
Interiér	142
Druhy	143
Nosné konstrukce	144
Krovy	144
Klenby	148
Druhy žebrových kleneb	149

Schody a výtahy	150
Prvky schodiště	150
Druhy schodišť	151
Výtahy a eskalátory	152

Slovník	154
Rejstřík	169
Zdroje ilustrací	172
Poděkování	173

Úvod

Co dělá architekturu architekturou? Významný historik architektury Nikolaus Pevsner ve svém díle *Přehled evropské architektury (An Outline of European Architecture)*, poprvé publikovaném v roce 1943, použil dnes již slavný příměr: „Přístřešek na kola je stavba; lincolnská katedrála je architektura.“ A dále pokračoval: „Téměř všechno, co uzavírá prostor dostatečně velký na to, aby se v něm mohl pohybovat člověk, je stavba; pojem architektura se vztahuje pouze na stavby, které vznikly se záměrem esteticky působit.“

Většina z nás se shodne na tom, že mezi hlavní snahy architekta patří i vzhled budovy. Ovšem trvat na tom, aby něco tak subjektivního jako „estetický dojem“ bylo pro architektonické dílo určující, je problematické. Předpokládá to existenci stejnorodého a neměnného publika, jehož estetické vnímání budov je víceméně homogenní. Ve skutečnosti je však vnímání architektury všechno, jen ne uniformní. Typickým příkladem budiž britská brutalistní architektura z let 1960–1970, která vždy rozdělovala a nadále rozděluje veřejnost. Navzdory rozdílným názorům na ni však jen málokdo popře, že se jedná o architekturu. Navíc dělicí čára, kterou Pevsner klade mezi stavbu – již implicitně charakterizuje jako čistě funkční, přičemž tvar i materiál jsou určeny výhradně její zamýšlenou funkcí – a architektonické dílo, je až příliš ostrá. Dokonce i budovy autorů, kteří se prohlašují za čisté funkcionalisty (vznávající přesvědčení, že „forma sleduje funkci“), jsou navrženy tak, aby svou funkci komunikovaly skrze to, jak vypadají.

Architektura v jakékoli podobě má schopnost vyjadřovat myšlenky i emoce bez ohledu na to, zda byla budova navrhována s cílem vyvolat „estetický dojem“, či nikoli. Proto bych doporučoval, abychom za definiční znak architektury považovali její schopnost komunikovat význam; lze totiž nepochybně říci, že architektura je „stavba obdařená významem“. Způsob, jakým je v architektuře zašifrován a předáván význam, je jedinečný, zcela odlišný od toho, jak lze „číst“ třeba malířské dílo. Význam je v architektuře konstruován mnoha způsoby: skrze formu, materiál, rozměry, zdobení, nebo explicitně za pomoci označení. Významy, jež budova vyjadřuje, bývají tedy nevyhnutelně abstraktní: jako například demonstrace sociálního a kulturního statusu majitele tím, že si nechá postavit dům podle poslední módy; vzpomínky a asociace, které vyvolá oživení staršího architektonického stylu; nebo přehlídka bohatství a moci, jež se odráží ve velikosti budovy, v drahých materiálech a okázalé zdobnosti. Ba co víc, architektonické dílo je ve svém jádru reprezentací svého majitele – a v různé míře i architekta. A významy, jež vyjadřuje, jsou nedílně spjaty s individuálními, rodinnými, náboženskými, obchodními či občanskými zájmy svého stavitele (svých stavitelů). Tato kniha je tedy mimo jiné i o tom, jak se v architektuře vytváří význam.

Počátky architektonických slovníků a přehledů názvosloví (jimž se tato kniha sice typově vymyká, ale vychází z nich) spadají do 17. a 18. století. Tehdy si architektonický zájem profesionálů i amatérů vydávání takových publikací žádal. Architektonický slovník nebo seznam pojmů tvořil často (a zpravidla stále tvoří) přílohu rozsáhlejšího architektonického díla. Samostatné slovníky byly od počátku řazeny abecedně, ilustrace v nich hrály až druhořadou roli – byly-li vůbec zařazeny.

Některé práce se pokoušely upřednostnit vizuální stránku, zejména *Ilustrovaný slovník architektury let 800–1914* od Jilla Levera a Johna Harrise (vydaný v roce 1991; poprvé byl publikován v roce 1969 jako *Ilustrovaný slovník architektury let 850–1830*). Ovšem i v případě takového díla je velmi těžké najít název a popis prvku či nákres, zejména pro člověka, který s prvkem není dokonale obeznámen. Jen málokterá kniha (tu od Levera a Harrise nevyjímaje) navíc pokrývá i architekturu 20. a 21. století – a když, tak jenom okrajově. Důvod je nasnadě. Zatímco klasická a gotická architektura se svým provázaným repertoárem detailů k podobné klasifikaci přímo vybízejí, moderní architektura (jejíž popisný aparát se stále víceméně tvoří) umožňuje pouze chudší rozsah názvosloví, protože zdobnost aktivně odmítá, nebo ji dokonce neguje. Tato kniha samozřejmě čerpá z již existujících publikací, má však ambici překonat jejich omezení ve struktuře i rozsahu.

Naše kniha se pokouší obsáhnout celou západní architekturu od klasického Řecka až do dnešního dne a zároveň plnit funkci obrazového průvodce mnoha způsoby popisu budov: od omítek stěn přes krovy, druhy sloupů až po ozdobné prvky. Je bohatě ilustrována a téměř každý prvek je buď znázorněn na fotografii s popiskem, nebo na perokresbě. Od samého počátku bylo naším záměrem vyhnout se neduhům, jimiž trpí tradiční architektonické slovníky či přehledy názvosloví. Kniha proto dává přednost prezentaci budov za pomoci fotografií s popisky; je strukturována tak, že architekturu analyzuje a rozkládá na jednotlivé myšlenky a základní skladební prvky.

Kniha sestává ze čtyř kapitol bohatých na odkazy. První kapitola se zabývá typologií budov – konkrétně deseti základními typy, které se (jak je naznačeno v úvodu) v historii architektury neustále opakují. Přestože se od sebe budovy v rámci daného typu liší podle místa a času svého vzniku, zařadili jsme je, neboť obsahují určité charakteristické rysy. Další skupiny budov v rámci této kapitoly se vyznačují formami a tvary, jež jsou považovány za trvalé a ovlivnily nejrůznější typy staveb. Kapitola má tedy plnit funkci „rozcestníku“, kam se může čtenář obrátit; je-li konfrontován, řekněme, s veřejnou budovou, může se podívat do příslušného oddílu v knize a najít si příklad budovy s co nejbližší charakteristikou. Odtud lze pokračovat za pomoci nejrůznějších „odkazů“ ke 2. a 3. kapitole, které se jednotlivým prvkům věnují podrobněji.

Druhá kapitola, Nosné konstrukce, vychází z předpokladu, že téměř veškeré architektonické tvarosloví je nějakým způsobem odvozeno od základních prvků nosných konstrukcí budov. Představuje tedy jednotlivé architektonické slohy s ohledem na konstrukční a nosné prvky – sloupy a pilíře; oblouky; a nakonec moderní konstrukce z betonu a oceli –, které se v nejrůznějších obměnách objevují u široké škály typů budov a jsou klíčovými prvky architektonického tvarosloví. Tato kapitola funguje (stejně jako první kapitola) jako „rozcestník“ k dalším kapitolám. Je ale také (vzhledem k detailnímu rozboru některých prvků) cílem sama o sobě.

Třetí kapitola se zaměřuje na architektonické prvky – klíčové komponenty, které jsou součástí každé budovy bez ohledu na styl, měřítko či formu. Jsou jimi stěny a povrchy, okna a dveře, střechy, a konečně schody a výtahy. Způsob použití jednotlivých prvků je spolu s formou a měřítkem budovy hlavním prostředkem, jímž může stavba komunikovat svůj význam. Členění těchto prvků – jako například omítnutí stěn, rozmístění a styl oken či volba střešní krytiny – může být velmi různé. Kapitola má za cíl zmapovat jich co nejvíce.

Čtvrtá a poslední kapitola sestává ze standardního přehledu názvosloví s odkazy na místo, kde se konkrétní termín v knize vyskytuje. Přehled názvosloví zahrnuje pouze prvky obsažené v prvních třech kapitolách. Stejně jako kniha samotná je i tento přehled sice rozsáhlý, nikoli však encyklopedický. Kniha se soustřeďuje na viditelné části a rysy. Mnohé prvky, které náležejí ke skrytým částem konstrukcí staveb, zde tedy nejsou uvedeny. Podobně chybějí některé příliš archaické pojmy, a to zejména kvůli větší přehlednosti a úspoře místa. Je důležité připomenout, že kniha se zabývá zejména architektonickými tradicemi evropského Západu. Avšak v souvislosti s globalizací architektury, která započala ve druhé polovině 20. století, je v knize zahrnuto i několik novějších příkladů architektury, jež vznikla mimo Evropu či sféru jejího vlivu. Čtenáři, kteří se zabývají jinou než tzv. západní architekturou, musejí vyhledat specializované prameny.

„Architektura směřuje k věčnosti,“ prohlašoval velký londýnský architekt 17. a počátku 18. století Christopher Wren. Tuto zásadu dokonale ztělesňuje jeho katedrála svatého Pavla, která je věčným symbolem města i celého národa. Ač jen nemnoho budov vzniklo s takovými ambicemi a s takovou okázalostí jako tato katedrála, všechny místní či státní budovy – ať už jde o nejskromnější venkovské stavby či budovy monumentální – vesměs vypovídají o tom, jak se vidí sám stavitel. Schopnost „číst“ budovu a dekodovat její význam (ať už z obrázku nebo reálného objektu) je tedy klíčová pro to, abychom pochopili, jak jsou utvářeny společnost a svět kolem nás. A právě to nám chce naše kniha usnadnit.

Vážení čtenáři,
kniha *Jak číst architekturu – Obrazový lexikon* byla přeložena z anglického originálu *Reading Architecture – A Visual Lexikon* od Owena Hopkinse panem Ing. arch. Ivanem Hanákem, CSc., odborníkem a autorem například *Anglicko-českého a česko-anglického slovníku – stavitelství a architektura*. Přes veškerou snahu překladatele, redakce i odborných poradců se nepodařilo některé výrazy převést do českého jazyka tak, jak bychom si přáli. U některých termínů není možné najít český ekvivalent proto, že se v české architektuře prostě nevyskytuje nebo je jeho výskyt velmi ojedinělý. V těchto případech jsme hledali co nejlepší opis nebo příbuzný výraz. I z toho důvodu ponecháváme v knize termíny anglické. Kniha tak může sloužit nejen jako učebnice architektonických výrazů, ale také jako učebnice angličtiny pro začínající architektky či milovníky architektury.

Za redakci architektury a stavitelství
Eva Škrabalová

Klasický chrám

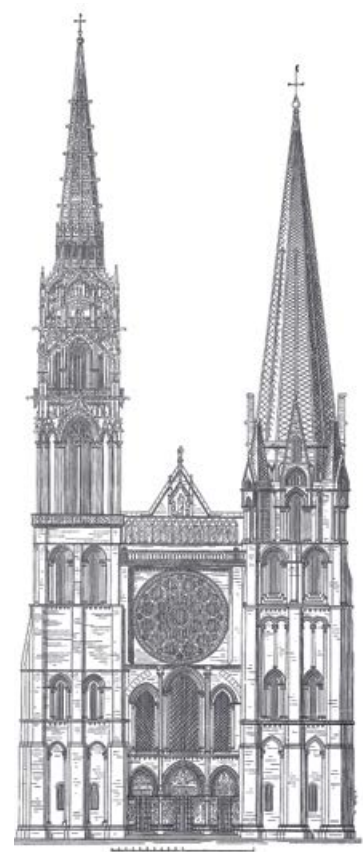
Barokní kostel

Renesanční kostel

Fortifikační stavby

Středověká katedrála

Zámky a sídla

Uliční budovy

Veřejné budovy

Moderní zástavba

Výškové budovy

Typologie budov

Pojem druh stavby je základním prvkem praxe, teorie a studia architektury. Druhy staveb existují od doby, kdy byly postaveny dvě různé budovy se stejnou funkcí – a mohly tak být propojeny podle tohoto společného významu. Lze říct, že budova může být definována, pokud její funkce a účel odpovídají určitému typologickému druhu. Například druh „rodinný dům“ je určen řadou vlastností, které typologicky odpovídají půdorysem, pohledem, měřítkem, a dokonce i použitými materiály. Druhy mohou mít rozsah záběru od obsáhlých, jako třeba obytné domy nebo kostely, až po srovnatelně úzký, například u vědeckých laboratoří nebo observatoří. Navíc jeden druh budovy může mít řadu podkategorií.

Zatímco typologické třídění může vytrvat po staletí, vlastní druhy budov nejsou neměnné, nýbrž jsou závislé na politických, hospodářských, náboženských a sociálních podmínkách dané doby a území. Například církevní vlivy ztělesněné ve středověkých katedrálách se u renesančních a barokních církevních staveb odrážely podle změn v náboženských praktikách a teoriích ve vývoji a formování nové typologie chrámů a kostelů. Změny ve společnosti plodily tvorbu nové typologie budov obecně. Příchod moderní doby vyvolal vývoj nových a často revolučních typů staveb – v konstrukci i v estetice – odpovídajících průmyslové výrobě. Formování nových druhů budov nemuselo nutně vylučovat prvky dosavadní typologie. Významnými příklady mohou být velké veřejné budovy stavěné v 18. a 19. století, které nepochybně čerpaly z antického Říma.

Několik druhů staveb – **klasický chrám, středověká katedrála, renesanční a barokní kostel** – byly vybrány do této kapitoly, neboť se staly základními vzory v historii architektury. U dalších „metatypů“ – **fortifikačních staveb, hradů, zámků** či **venkovských sídel a veřejných budov** –, ačkoli jsou velmi rozmanité, existují základní charakteristiky, které mají více společného s uspořádáním a funkcí, a tak tyto druhy staveb nevyhnutelně spojují.

S tím, jak vznikaly nové funkce budov a vzájemně se více odlišovaly a specializovaly, stávající druhy staveb zanikaly. Zatímco druh stavby zůstává zachován pro hodnocení a studium v historických souvislostech, různé druhy a podruhy jsou nevhodné pro účely kategorizace a identifikace. V této kapitole jsou proto vedle standardní typologie budov další kategorie na vyšší úrovni abstrakce, s typickými formami, jež odolaly času. Stavby jsou zde seskupeny podle tvarů a vlastností; **moderní zástavba** ve tvaru hranolu odvozeného od konstrukčních možností nových materiálů; **výškové budovy**, podobně seskupené podle společné charakteristiky; **uliční budovy**, reagující na nedostatek a stísněnost pozemků ve městech.

Uvedené kategorie a příklady nevyhnutelně upřednostňují fasády před vnitřními prostory. Zatímco se v několika případech vyskytly výrazné interiérové prvky, u jiných je kladen velký důraz pouze na fasádu. Vybrané sekce mají spíše pomáhat v objasnění konkrétních druhů a termínů, než být zcela vyčerpávající. Mají také sloužit k odkazům na další publikace zaměřené na typologii architektury.

Klasický chrám › Průčelí chrámu

Řecký chrám byl v historii architektury mnohokrát převzat a odvozuje se od něj i jeho římská obdoba. První zmínky o řeckém chrámu se objevují mezi 10. a 7. stoletím př. Kr. Původně byly chrámy stavěny z nepálených cihel, k nimž se později přidávaly dřevěné sloupy a vrchní stavba; takto se formoval známý a mnohokrát opakovaný prototyp. Mezi 6. a 4. stoletím př. Kr. – v době vyspělé klasické společnosti – se stal oblíbeným stavebním materiálem kámen, který se hojně uplatnil ve výstavbě chrámů na celém řeckém poloostrově.

Architráv (ang. Architrave)
Spodní část kladi, sestávající z mohutného nosníku, který spočívá přímo na hlavicích sloupů. Viz též Sloupy a pilíře, str. 64–69.

Hlavice (ang. Capital)
Rozšířená a zdobená nejvyšší část sloupu, na níž spočívá kladi. Viz též Sloupy a pilíře, str. 64–69.

Dřík (ang. Shaft)
Dlouhá, úzká část sloupu mezi patkou a hlavicí. Viz též Sloupy a pilíře, str. 64–69.

Patka (ang. Base)
Nejnižší část sloupu, uložena na stylobatu, postamentu nebo plintu. Viz též Sloupy a pilíře, str. 64–69.

Krepis nebo krepidoma (ang. Crepidoma)
Podnož se třemi stupni, na níž je postaven klasický chrám nebo jeho průčelní část. U klasického chrámu se rozlišují stupně zvané eutynteria, stereobat a stylobat.

Fronton (ang. Pediment)
Trojúhelníkové orámování střešního štítu s mírným sklonem; klíčový prvek průčelí klasického chrámu. Viz též Okna a dveře, str. 121.

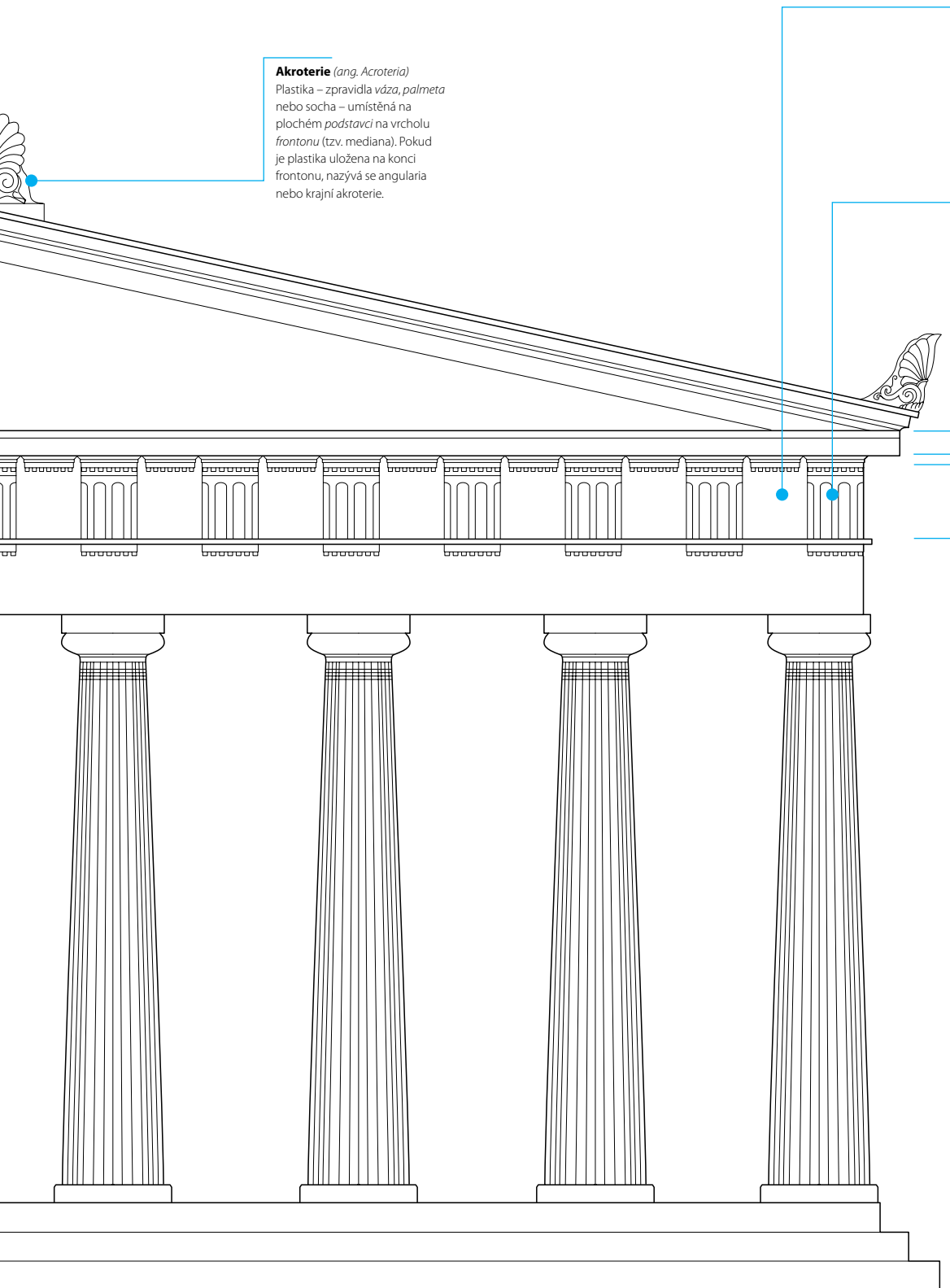
Tympanon (ang. Tympanum)
V klasické architektuře trojúhelníková plocha vytvořená frontonem, zpravidla zapuštěná a často zdobená figurálními plastikami. Viz též Okna a dveře, str. 121.

Stereobat (ang. Stereobate)
První dva stupně viditelné části podnože pod nadzemní částí chrámu. Termín se používá i u jiných budov pro nadzemní část základů. Viz též Renesanční kostel, str. 24.

Stylobat (ang. Stylobate)
Nejvyšší stupeň krepidomy, na němž stojí sloupy. Výraz se používá i pro pásy pod sloupopádím.

Eutynteria (ang. Euthynteria)
Nejnižší část stereobatu, vyčnívající nad úroveň terénu.

Akroterie (ang. Acroteria)
 Plastika – zpravidla *váza*, *palmeta* nebo *socha* – umístěná na plochém *podstavci* na vrcholu *frontonu* (tzv. *mediana*). Pokud je plastika uložena na konci frontonu, nazývá se *angularia* nebo *krajní akroterie*.

Metopa (ang. Metope)
 Plocha mezi *triglyfy*, často dekorovaná. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Triglyf (ang. Triglyph)
 Pravoúhly *drážkovaný* blok v *dórském vlysu* se *třemi svislými pásky*. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Římsa (ang. Cornice)
 Nejvyšší část *kladí*, *přesahující* prvky pod ní. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Vlys (ang. Frieze)
 Střední *vrstva kladí* mezi *architrávem* a *římsou*, často *zdobená reliéfy*. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Klasický chrám › Šíře chrámového průčelí

Šířka průčelí chrámu se podle konkrétního klasického řádu řídí daným počtem sloupů a jejich vzájemnou vzdáleností (zvanou interkolumnium nebo mezisloupí). Průčelí se dvěma, čtyřmi, šesti, osmi nebo deseti sloupy se vyskytuje v mnoha architektonických obdobích a díky jeho variabilitě také v mnoha typech budov. V klasicky správně navržené stavbě se používá pouze sudý počet sloupů, aby se zajistila mezera (a ne sloup) uprostřed kompozice.

Distyl (ang. *Distyle*) ›

Průčelí chrámu se dvěma sloupy (nebo pilastry). Viz též *Veřejné budovy*, str. 47, 50.

Tetrastyl (ang. *Tetrastyle*) ››

Čtyři sloupy. Viz též *Veřejné budovy*, str. 47.

Hexastyl (ang. *Hexastyle*) ›››

Šest sloupů. Viz též *Zámky a sídla*, str. 35; *Veřejné budovy*, str. 50.

Oktastyl (ang. *Octastyle*) ››››

Osm sloupů.

Dekastyl (ang. *Decastyle*) ›››››

Deset sloupů.

Tholos nebo kyklostyl

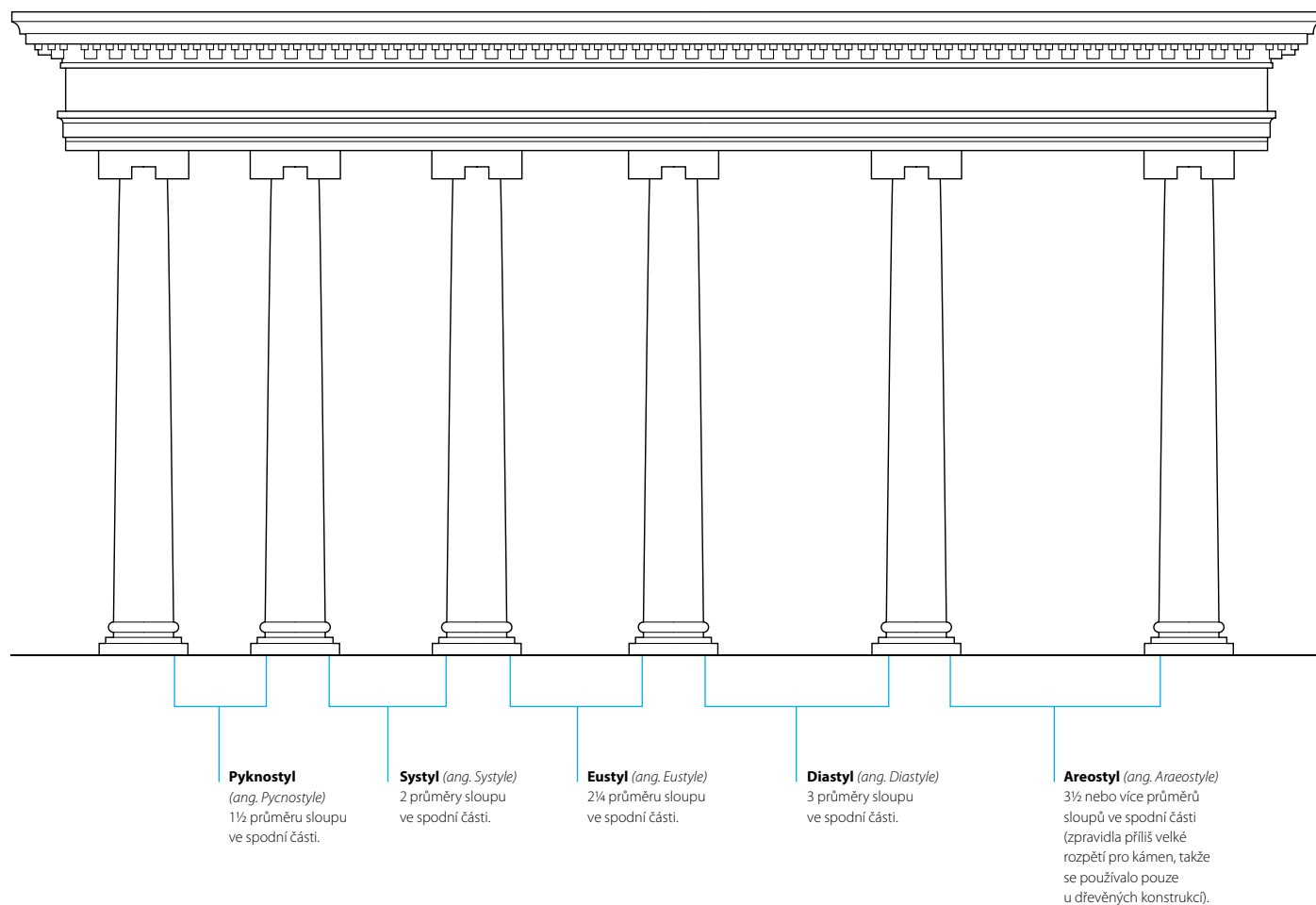
(ang. *Cyclostyle*) ››››››

Kruhová řada sloupů (bez naosu nebo jádra). Viz též *(peripterální) tholos*, str. 12.

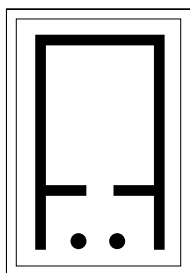

Klasický chrám › Mezisloupí

Vzdálenost mezi dvěma sousedními klasickými sloupy – mezisloupí nebo interkolumnium – je závislá nejen na kánonu příslušného klasického řádu, ale též na parametrech systému proporcí. Autorem jejich nejznámější definice je římský architekt Vitruvius (1. století př. Kr.). Od něj ji převzalo mnoho renesančních teoretiků.

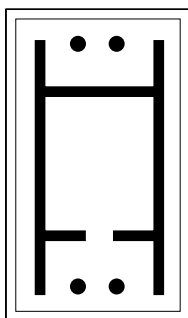
Klasický chrám › Typy

Chrám in antis

(ang. *Temple in antis*)

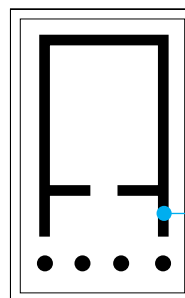
Nejjednodušší forma chrámu. Je bez *peristáze* (sloupového ochozu); zdůraznění vstupu je pomocí *ant* (prodloužené stěny) a dvou sloupů v předchrámi (pronaosu).

Chrám s dvojitým in antis

(ang. *Double temple in antis*)

Prvek je uplatněn i v zadní části chrámu (záchrámi, *opistodomu*).

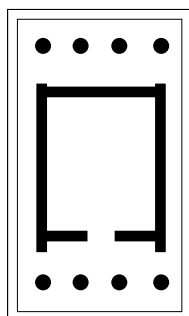

Prostyl (ang. *Prostyle*)

Vytvořený *předsunutými* sloupy (zpravidla čtyřmi nebo šesti) před *předchrámím*.

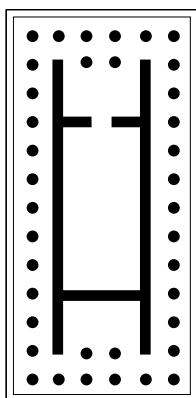
Anta (ang. *Antae*)

Anty jsou prodloužené stěny *sně*, jež vytvářejí *předchrámi* i *záchrámi*, často ukončené *pilastry* nebo *polosloupy*.

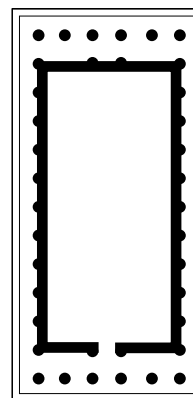
Amfiprostyl (ang. *Amphiprostyle*)

Prostylové uspořádání je nejen u *předchrámi*, ale i u *záchrámi*.

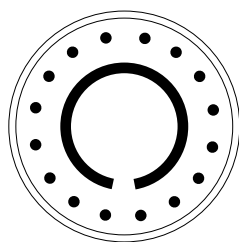
Peripteros (ang. *Peripteral*)

Chrám s *řadou sloupů* po všech čtyřech stranách.

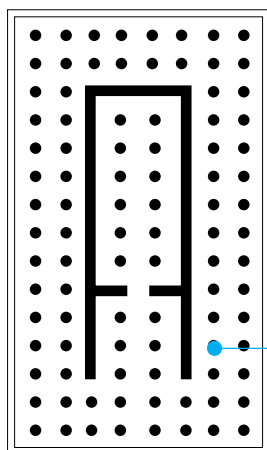
Pseudoperipteros (ang. *Pseudoperipteral*)

Delší strany chrámu mají místo *řad sloupů* pouze *polosloupy* nebo *pilastry*.

Peripterový tholos (ang. *Peripteral tholos*)

Kruhová řada sloupů obklopuje kruhovou *síň*.

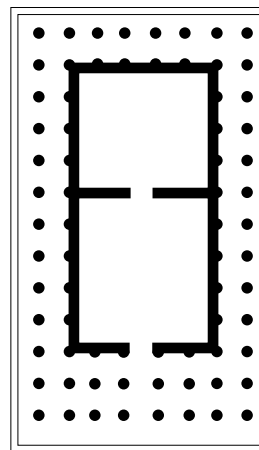

Dipteros (ang. *Dipteral*)

Chrám oběhán dvěma řadami sloupů po všech čtyřech stranách – jde tedy o dvojitou *peristázi*.

Peristáze (ang. *Peristasis*)

Jedna nebo dvě řady sloupů kolem chrámu, poskytují také podporu konstrukce.

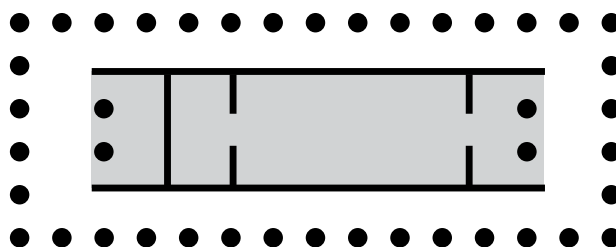
Pseudodipteros (ang. *Pseudodipteral*)

Chrám se dvěma *řadami sloupů* před *vstupem*, zatímco po ostatních třech stranách je pouze jedna řada sloupů, jímž odpovídají po stěnách naosu *polosloupy* nebo *pilastry*.

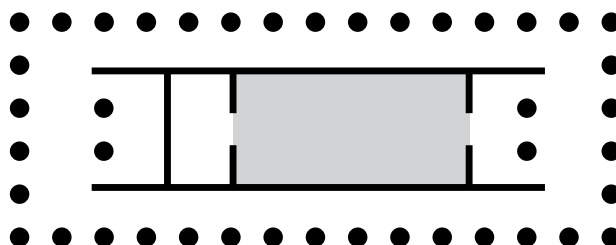

Klasický chrám › Vnitřní prostory

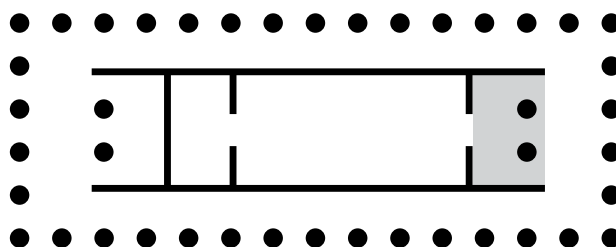
Řecké chrámy byly stavěny k uchování posvátných soch kultovního božstva; nejnámější byla Feidiova dlouho ztracená zlatá socha Athény v Parthenonu. Půdorysy chrámů byly značně ustálené, i když tvořené různým počtem prostorových prvků. Půdorys vznikl na základě specifické funkce daného typu stavby. Protože však půdorys klasických staveb úzce souvisel s pohledem, zachovávají si i stavby, které vycházejí z určitého typu, avšak jejich funkce se od původní liší (jako je tomu např. u veřejných budov 19. století), některé prvky odvozené z typologie klasických chrámů.

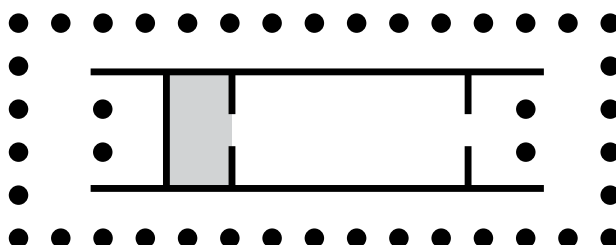
Naos (ang. Naos)
Prostřední (zděná) loď chrámu byla obvykle rozdělena do několika místností a obehnaná ochozem *peristáze*.

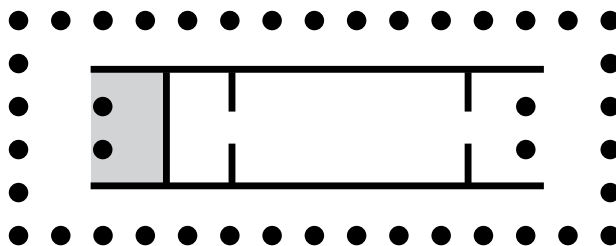
Sín (ang. Cella)
Ústřední místnost chrámu obsahující kultovní sochu. Například v síni Parthenonu se nacházela dlouho ztracená zlatá socha Athény.

Pronaos (ang. Pronaos)
Těž předchrámi. Vstupní část naosu vymezená prodlouženými stěnami *síně* s dvojicí sloupů mezi stěnami.

Adyton (ang. Adyton)
Zřídka přidávána vnitřní místnost na zadním konci *síně*; zde se pak nacházela kultovní socha.

Opisthodomos (ang. Opisthodomos)
Těž záchrámi nebo epinaos. Často vynechávaný prostor na zadním konci *naosu*, s podobným provedením jako u *předchrámi*, avšak bez propojení s vnitřkem.

Zadní část

Přední část

Středověká katedrála › Západní portál

Západní průčelí i průčelí příčných lodí středověké katedrály byla bohatě zdobena.

Zde zobrazená katedrála v Chartres je považována za jeden z nejlepších příkladů gotických katedrál. Její západní průčelí a jižní věž jsou datovány do poloviny 12. století, zatímco vyšší severní věž, více zdobená plamínkovou kružbou, byla přistavěna v 16. století. Jižní portál s bohatou dekorativní plastickou výzdobou byl dokončen na začátku 13. století.

Chrlíč (ang. Gargoyle)
Vytesaná nebo modelovaná groteskní figura vyčnívající z vrchní části stěny, používána k odvádění vody od povrchu stěny pod ním. Viz též *Veřejné budovy*, str. 48; *Výškové stavby*, str. 56.

Věž (ang. Tower)
Úzká, štíhlá konstrukce, zde vyrůstající z křížení lodí nebo západního ukončení kostela. Viz též *Fortifikační stavby*, str. 41; *Střechy*, str. 138.

Cvikl nebo cíp (ang. Spandrel)
Přibližně trojúhelníková plocha mezi vnějším lícem oblouku, vodorovným článkem (*kordonem*) a přilehlým obloukem nebo svislým profilem, sloupem nebo (kolmou) stěnou. Viz též *Oblouky*, str. 76.

Třídlínný portál (ang. Tri-partite portal)
Portál je velký a propracovaný vstupní otvor; zde, jak tomu bývá u katedrál, je třídlínný – skládající se tedy ze tří otvorů. Portály jsou zpravidla na západní straně středověkých katedrál a kostelů; někdy jsou umístěny v rameni transeptu.

Střeža věže (ang. Spire)
Zužující se jehlanová nebo kuželová konstrukce, často stavěná na věži kostela nebo jiné středověké stavby. Viz též *Střechy*, str. 133, 138, 139.

Vlnitá kružba (ang. Curvilinear tracery)
Ornamentální kamenická práce osazená mezi otvory v okně. Viz též *Okna a dveře*, str. 123.

Zvonice (ang. Belfry)
Věž nebo část věže, kde je zvonová stolice.

Rozetové okno (ang. Rose window)
Kruhové okno se složitou kružbou, která vzhledem připomíná růži s mnoha okvětími plátky. Viz též *Okna a dveře*, str. 125.

Opěrák (ang. Buttress)
Kamenná nebo cihelná konstrukce, z boku souběžně podporující stěnu. Viz též *Stěny a povrchy*, str. 103.

Kytka nebo poupě (ang. Finial)
Završující ozdoba říály, špičky věže nebo střechy. Viz též *Střechy*, str. 138.

Fiála s kraby (ang. Crocketed pinnacle)
Fiála je protažená trojúhelníková tvar zužující se směrem nahoru a vyčnívající do vzduchu. Tak jako zde bývají říály často zdobeny kraby – svinutými stylizovanými listy. Viz též *Střechy*, str. 138.

Štít (ang. Gable)
Zpravidla trojúhelníková část stěny, která zakončuje sklonité plochy *šikmé střechy*. Viz též *Střechy*, str. 136, 137.

Makovice (ang. Orb finial)
Kulová ozdoba hrotnice, věžní střechy nebo střechy obecně. U křesťanských staveb bývá spojena s křížem. Viz též *Střechy*, str. 138.

Střeža věže (ang. Spire)

Vikýř ve věži (ang. Lucarne)
Štíhlý vikýř s oknem, osazený do věžní střechy, často se žaluziemi. Viz též *Okna a dveře*, str. 129.

Panelovaný štít (ang. Arcade of niches)
Řada nik ve štítové stěně; umísťují se v nich plastiky nebo slouží pouze k členění fasády. Viz též *Stěny a povrchy*, str. 113.

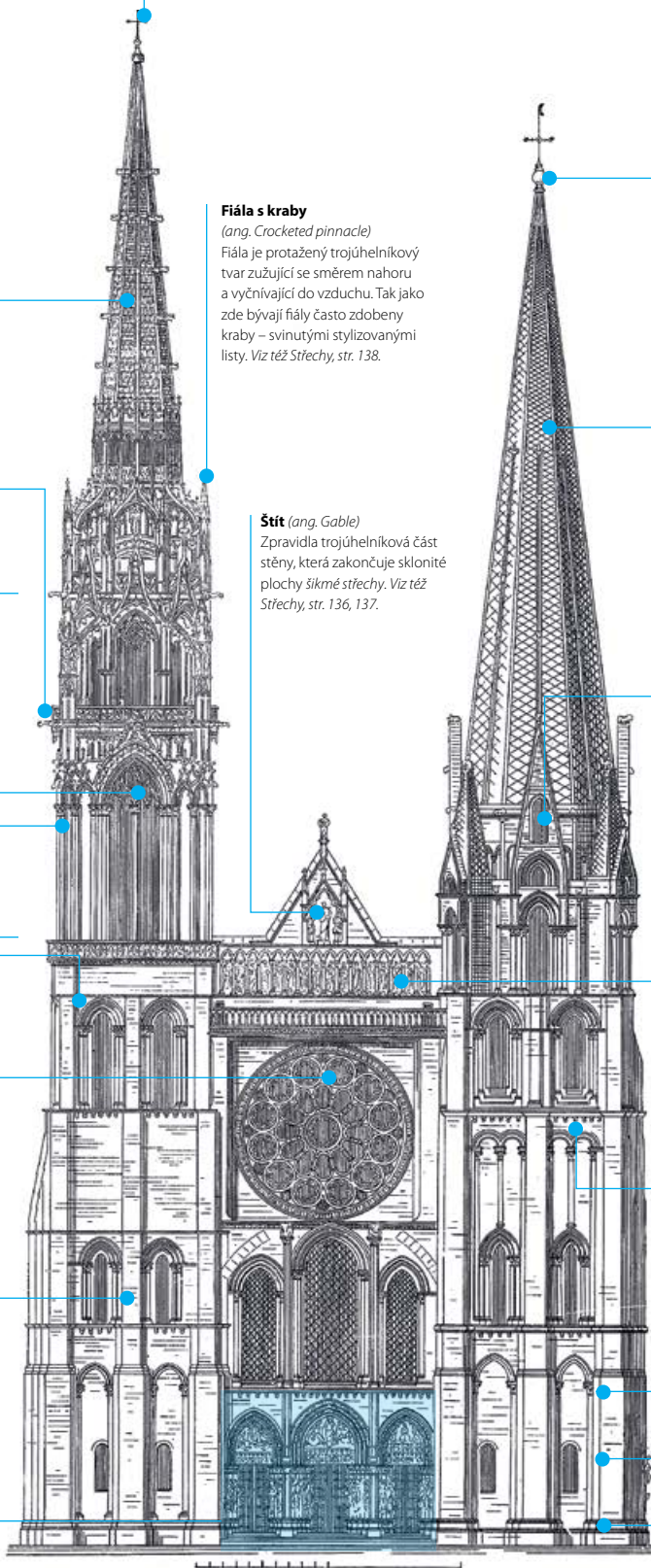
Konzola (ang. Corbel)
Konstrukce vyčnívající ze zdi a podporující konstrukci nad ní. Viz též *Střechy*, str. 136.

Hlavice (ang. Capital)

Dřík (ang. Shaft)

Patka (ang. Base)

Sloup (ang. Column)

Středověká katedrála › Jižní portál transeptu

Sedlová střecha

(ang. *Pitched or gabled roof*)
Střecha s jedním hřebem, dvěma šikmými stranami a štíty na obou koncích. Viz též *Střechy*, str. 132, 136.

Štítek

(ang. *Gablet*)
Malý štít ukončující vrch opěráku. Viz též *Střechy*, str. 137.

Osmilalokové okno

(ang. *Octofoil window*)
Rozetové okno s osmi laloky neboli zaoblenými plochami mezi hroty kružby. Viz též *Okna a dveře*, str. 122.

Bazilikální okno

(ang. *Clerestory window*)
Okno ve vyšší zóně lodě, transeptu nebo chóru, s výhledem nad střechou boční lodě.

Nika se sochou

(ang. *Niche with statue*)
Socha umístěná ve výklenku stěny. Viz též *Stěny a povrchy*, str. 113.

Vlnitá nebo plaménková kružba

(ang. *Curvilinear or flowing tracery*)
Kružba – ornamentální kamenická práce osazená mezi otvory v okně – vytvářená z řady vlnitých (tvaru S) a protínaných žebel. Viz též *Okna a dveře*, str. 123.

Okno krypty

(ang. *Undercroft window*)
Okno osvětlující kryptu.

Reprezentální schody

(ang. *Perron*)
Venkovní schodiště k hlavnímu vstupu nebo portálu.

Fiála

(ang. *Pinnacle*)
Protažený trojúhelníkový tvar zužující se směrem nahoru a vyčnívající do vzduchu. Viz též *Střechy*, str. 138.

Štít

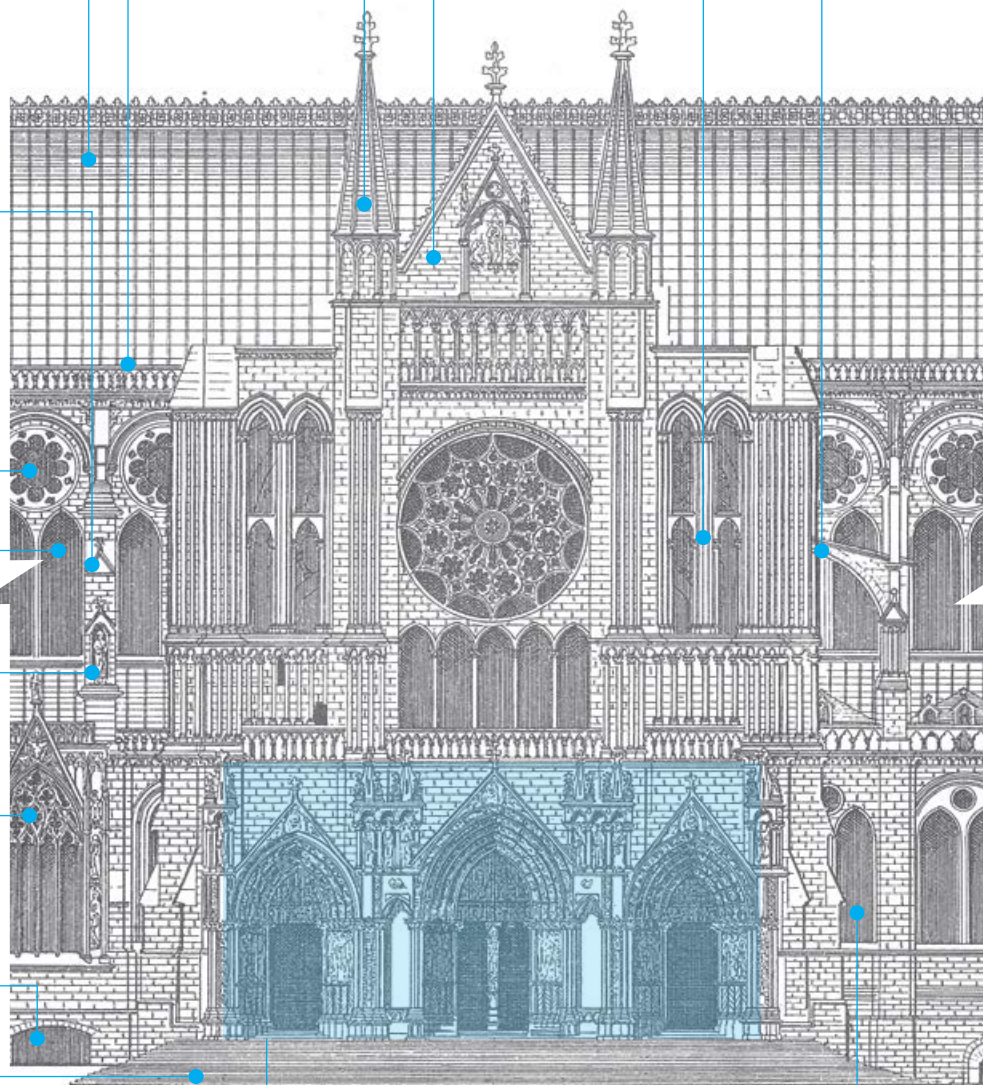
(ang. *Gable*)
Trojúhelníková stěna ukončující šikmé plochy sklonité neboli sedlové střechy. Viz též *Střechy*, str. 136, 137.

Svazkový sloup

(ang. *Clustered column*)
Sloup sestávající z několika dřiků. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 63.

Opěrák

(ang. *Buttress*)
Kamenná nebo cihelná konstrukce z boku podírající stěnu. Viz též *Stěny a povrchy*, str. 103.

Třídílný portál

(ang. *Tri-partite portal*)
Portál je velký a propracovaný vstupní otvor; zde, jak tomu bývá u katedrál, je třídílný – skládající se tedy ze tří otvorů. Portály jsou obvykle na západní straně středověkých katedrál a kostelů; někdy jsou umístěny v rameni transeptu.

Okno boční lodě

(ang. *Aisle window*)
Okno ve vnějších stěnách bočních lodí, což jsou prostory po obou stranách hlavní lodě, oddělené hlavními arkádami.

Středověká katedrála › Půdorys

Půdorys středověké katedrály vycházel z tvaru latinského kříže, jemuž odpovídá dlouhá hlavní loď s navazujícím chórem a ramena příčné lodi, vystupující do stran. I přesto se vyskytuje bezpočet variací – téměř tolik, kolik je katedrál –, jež se liší podle konkrétních liturgických a praktických požadavků.

Variace mohou mít podobu ramen druhého transeptu, dvojitých bočních lodí, další kaple na východní straně nebo podpůrných staveb, jako jsou kapitulní sítě či klášter vně katedrály.

Třídílný portál

(ang. *Tri-partite portal*)

Portál je velký a propracovaný vstupní otvor; zde, jak tomu bývá u katedrál, je třídílný – skládající se ze tří otvorů. Portály jsou obvykle na západní straně středověkých katedrál a kostelů; někdy jsou umístěny v rameni transeptu.

Nartex

(ang. *Narthex*)

Západní předsíň katedrály, ne vždy využívaná pro katedrálu.

Křtitelnice

(ang. *Font*)

Nádrž pro křtící svícenou vodu, často zdobená a někdy s krytem. Bývala umístěna i v baptisteriu – stavbě mimo katedrálu – s centrálním půdorysem kolem křtitelnice.

Ambit

(ang. *Cloister*)

Krytá chodba (z něm. křížová chodba), zpravidla kolem nádvoří nebo rajského dvora. Středověké ambity byly obvykle sklenuté. Viz též *Barokní kostel*, str. 28; *Střechy*, str. 148, 149.

Boční loď

(ang. *Aisle*)

Prostor, jenž je souběžný s hlavní lodí (i po obou stranách), od níž je oddělen hlavní arkádou.

Křížení

(ang. *Crossing*)

Název prostoru na průsečíku hlavní lodi, ramen transeptu a chóru.

Chór

(ang. *Chancel*)

Východní rameno katedrály, vycházející z křížení a obsahující oltář, oltářště a presbytář. Chór bývá vyvýšen nad podlahou katedrály a oddělen od ní zádbradlím nebo chórovou přepážkou.

Příčná loď nebo transept

(ang. *Transepts*)

V latinském kříži (s jedním ramenem delším) rozdvouje transept východní konec hlavní lodi. Viz též *Renesanční kostel*, str. 23, 24.

Hlavní loď

(ang. *Nave*)

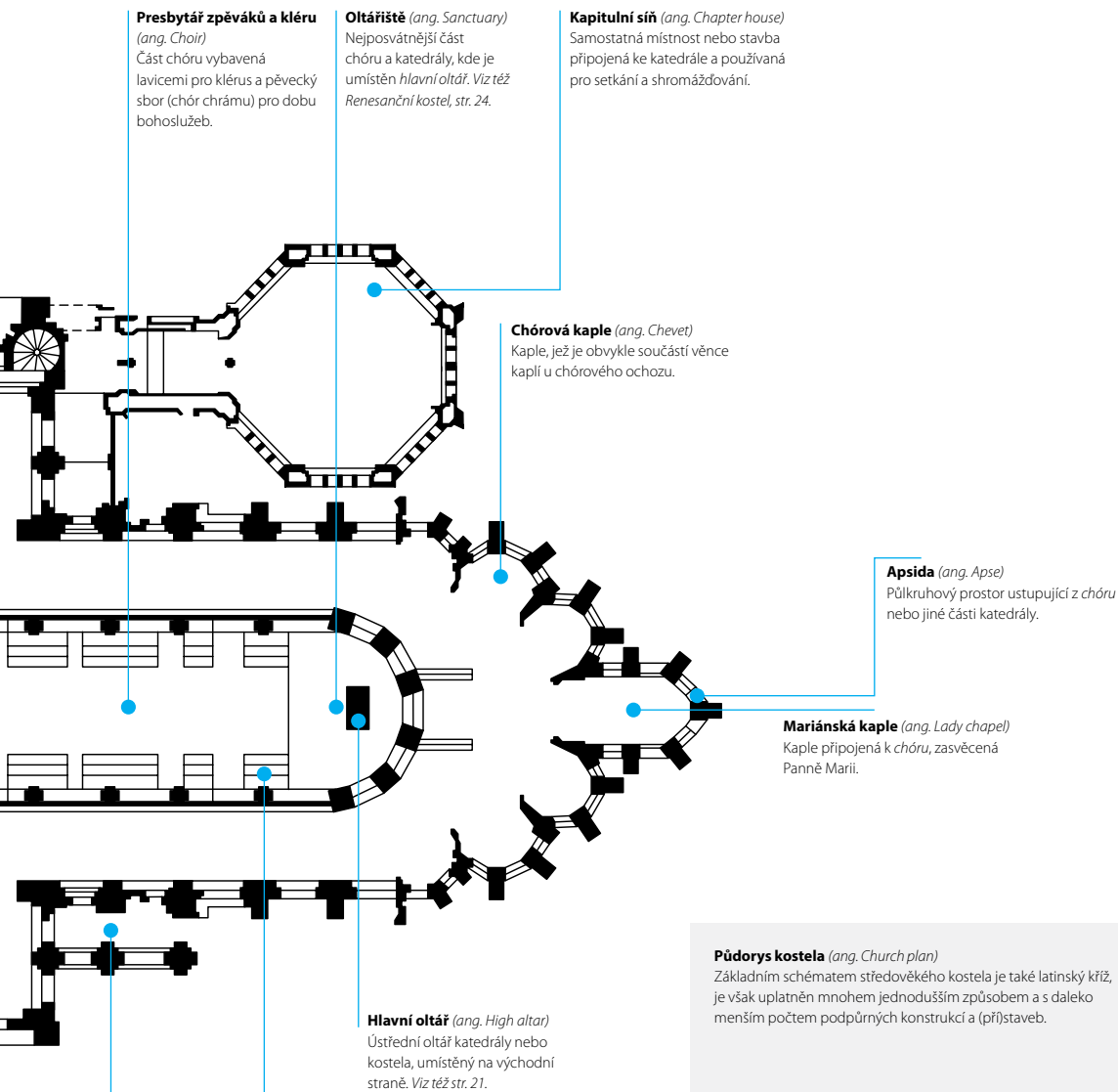
Ústřední prostor katedrály nebo kostela, sahající od západního konce ke křížení nebo – pokud transept chybí – k chóru.

Rajský dvůr

(ang. *Garth*)

Nádvoří nebo zahrada s ambity po obvodu. Viz též *Barokní kostel*, str. 28.

Presbytář, kněžiště

(ang. Presbytery)

Prostor přilehlý nebo začleněný do chóru, určený pro lavice vyššího kléru v době bohoslužeb.

Sakristie (ang. Sacristy)

Místnost pro skladování oblečení a dalších předmětů používaných při bohoslužbách. Může být uvnitř prostoru katedrály či kostela nebo po jeho boku. Viz též *Renesanční kostel, str. 24*; *Barokní kostel, str. 28*.

Půdorys kostela (ang. Church plan)

Základním schématem středověkého kostela je také latinský kříž, je však uplatněn mnohem jednodušším způsobem a s daleko menším počtem podpůrných konstrukcí a (pří)staveb.

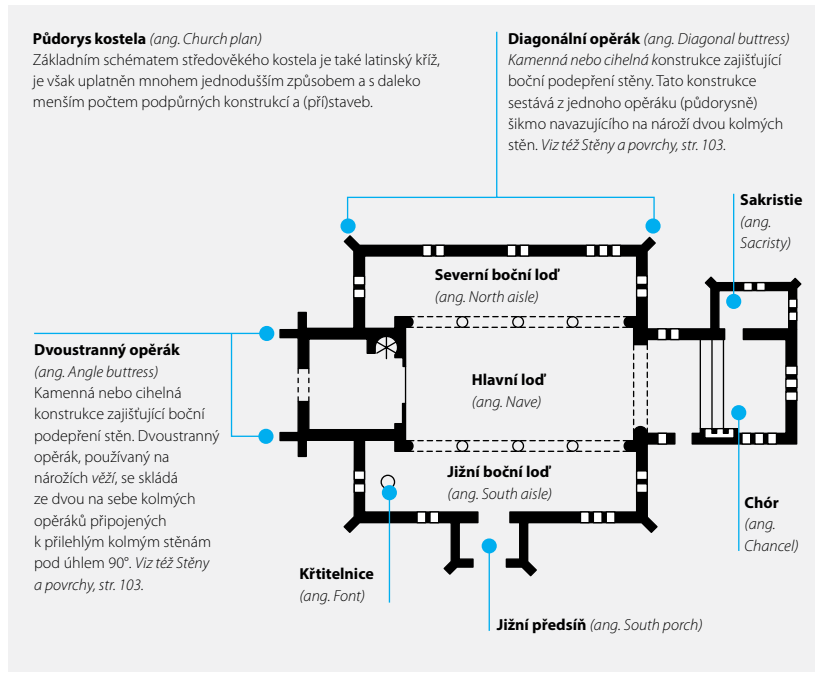
Diagonální opěrák (ang. Diagonal buttress)

Kamenná nebo cihelná konstrukce zajišťující boční podepření stěny. Tato konstrukce sestává z jednoho opěráku (půdorysně) šikmo navazujícího na nároží dvou kolmých stěn. Viz též *Stěny a povrchy, str. 103*.

Dvoustranný opěrák

(ang. Angle buttress)

Kamenná nebo cihelná konstrukce zajišťující boční podepření stěn. Dvoustranný opěrák, používaný na nárožích věží, se skládá ze dvou na sebe kolmých opěráků připojených k přilehlým kolmým stěnám pod úhlem 90°. Viz též *Stěny a povrchy, str. 103*.

Středověká katedrála › Svislý řez

Základní konstrukční a estetickou součástí interiéru katedrály je oblouk. Oblouky se v pravidelných intervalech opakují, ve vrcholu jsou zaoblené, jsou podepřené mohutnými pilíři a stěnami a charakteristické pro románskou architekturu. Konstrukce gotického lomeného oblouku, která se objevila ve 12. století, umožňovala zedníkům-kameníkům stavět do větší výšky a se subtilnějšími podporami. Zavedení vnějšího opěrného systému dovoluje stavět velká okna, která propouštějí více světla a – což je důležité – stávají se plochou pro ornamentální kružbu a barevné zasklení.

ROMÁNSKÝ SLOH (ang. Romanesque)

Horní patro

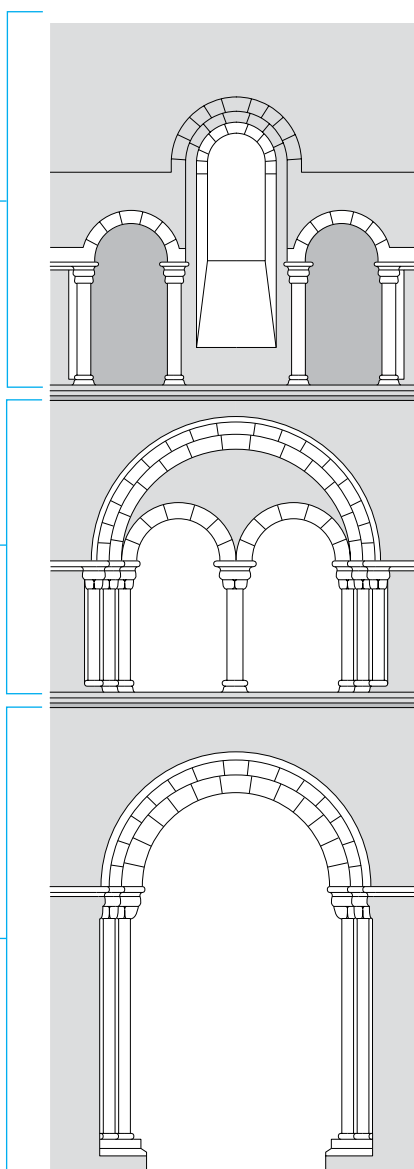
(ang. Clerestory level)
Horní patro hlavní lodi, transeptu nebo chóru, zpravidla s bazilikálními okny, tj. s okny nad zastřešením boční lodi.

Galerie

(ang. Gallery level)
Střední zóna s výškou od hlavní arkády po bazilikální okna. Zde jsou menší oblouky, za nimiž se nachází prostor galerie nad boční lodí. S případným doplněním slepou arkaturou se galerie nazývá triforium.

Hlavní arkáda

(ang. Main arcade level)
Od podlahy hlavní lodi stoupají pilíře nesoucí velké oblouky, za kterými jsou prostory bočních lodí.

Pohled

Šikmá střecha

(ang. Pitched or gabled roof)
Většinou sedlová střecha ukončená štíty. Tento název se často používá u každé sklonité střechy. Viz též *Střechy*, str. 132, 136.

Prostor pod střechou

(ang. Roof space)
Prostor vzniklý mezi vnější plochou oblouků galerie a podhledem sklonité střechy.

Ochoz galerie

(ang. Clerestory wall passage)
Úzký ochoz mezi vnější zdi a arkádami.

Galerie

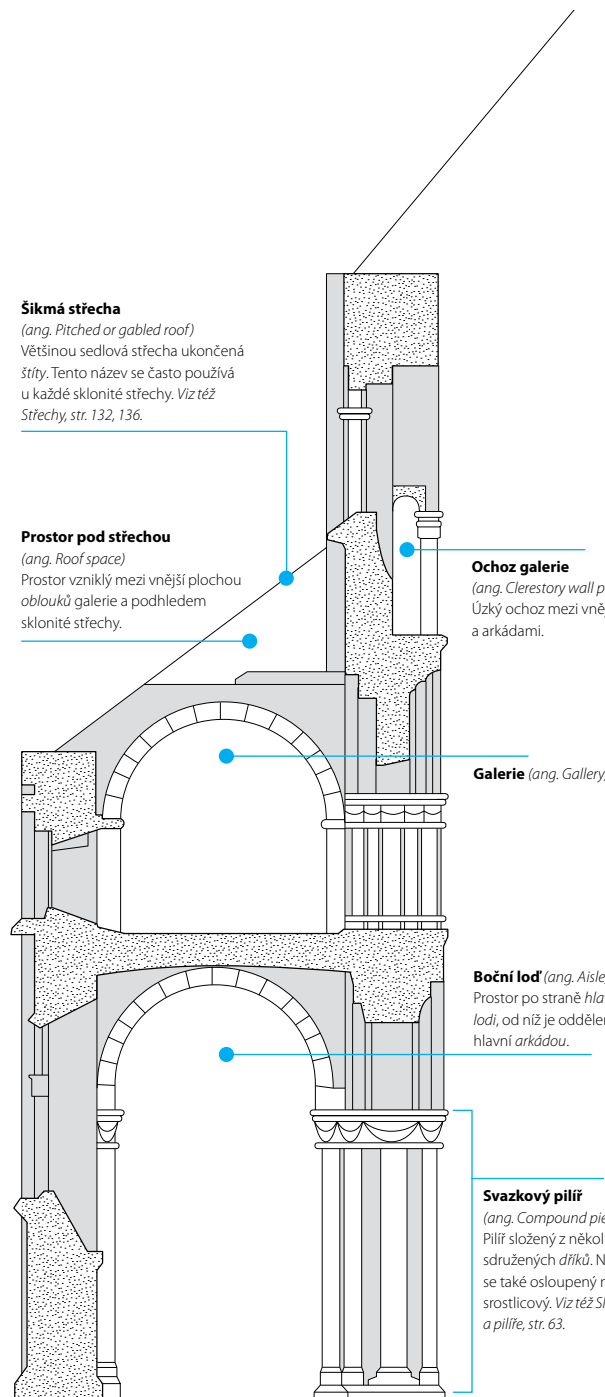
(ang. Gallery)

Boční loď

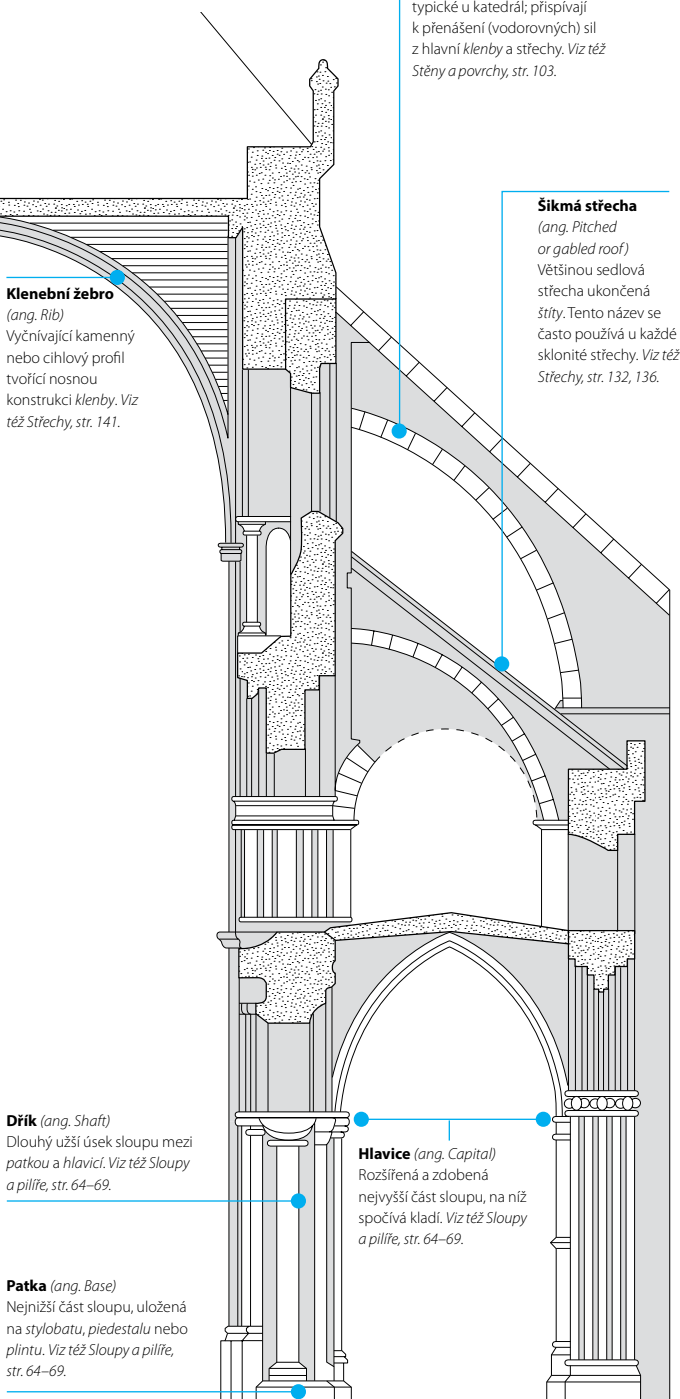
(ang. Aisle)
Prostor po straně hlavní lodi, od níž je oddělen hlavní arkádou.

Svazkový pilíř

(ang. Compound pier)
Pilíř složený z několika sdrúžených dílků. Nazývá se také osloupený nebo srostlicový. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 63.

Svislý řez

RANÁ ANGLICKÁ GOTIKA (ang. Early English)

Klenební žebro
(ang. Rib)
Vyčnívající kamenný nebo cihlový profil tvořící nosnou konstrukci klenby. Viz též *Střechy*, str. 141.

Opěrák (ang. Flying buttress)
Opěrák je kamenná nebo cihelná konstrukce, která z boku podpírá stěnu. Opěrné půloblouky jsou typické u katedrál; přispívají k přenesení (vodorovných) sil z hlavní klenby a střechy. Viz též *Stěny a povrchy*, str. 103.

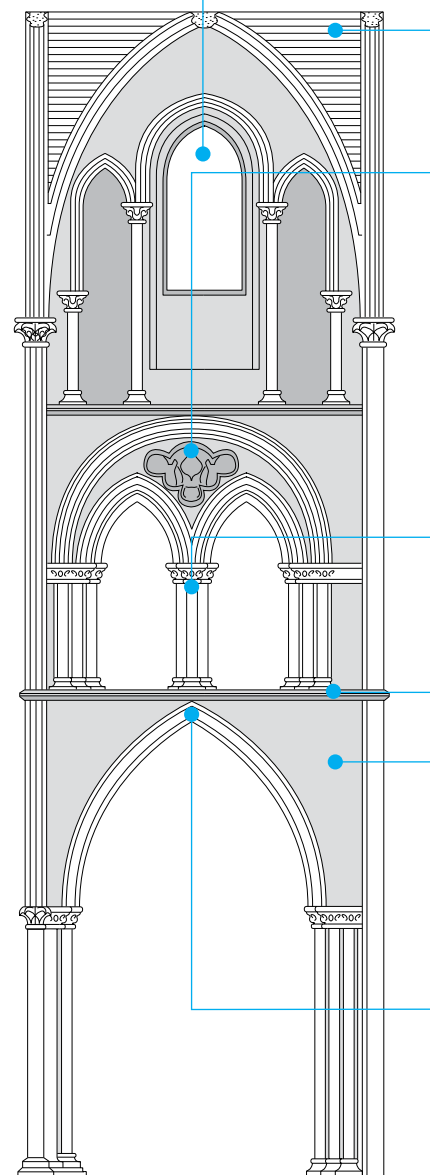
Šikmá střecha
(ang. Pitched or gabled roof)
Většinou sedlová střecha ukončená štíty. Tento název se často používá u každé sklonité střechy. Viz též *Střechy*, str. 132, 136.

Dřík (ang. Shaft)
Dlouhý užší úsek sloupu mezi patkou a hlavicí. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Hlavice (ang. Capital)
Rozšířená a zdobená nejvyšší část sloupu, na níž spočívá kladí. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Patka (ang. Base)
Nejnižší část sloupu, uložena na stylobatu, piedestalu nebo plintu. Viz též *Sloupy a pilíře*, str. 64–69.

Lancetové okno
(ang. Lancet window)
Vysoké úzké okno s (převýšeným) lomeným obloukem; často sdružené do trojice oken. Název je odvozen od tvaru lancety (kopí). Viz též *Okna a dveře*, str. 125.

Prsa (nebo kápě) (ang. Web)
Klenby jsou doklenuté plochy mezi žebry klenby. Viz též *Střechy*, str. 145.

Tympanon (ang. Tympanum)
Ve středověké architektuře častá dekorativní výplň plochy nad náběžnou římsou oblouku, nesená menšími oblouky. Viz též *Okna a dveře*, str. 121.

Trymó (ang. Trumeau)
Střední pilíř mezi dvojicí oken nebo portálů. Viz též *Okna a dveře*, str. 122.

Kordonová římsa
(ang. String course)
Tenký profilovaný pásek běžící vodorovně po celé stěně. V místě, kde obtáčí sloup, se nazývá prstenec (dříku). Viz též *Stěny a povrchy*, str. 104.

Cvikl nebo cíp (ang. Spandrel)
Přibližně trojúhelníková plocha mezi obloukem, vodorovným článkem (kordonem) a dalším přilehlým obloukem nebo svislým profilem, sloupem nebo kolmou stěnou. Viz též *Oblouky*, str. 76.

Lomený oblouk
(ang. Equilateral arch)
Oblouk tvořený dvěma protínajícími se částrmi kružnic, jejichž středy jsou na protilehlých patkách kleneb. Těživy kružnic se tedy rovnají rozpětí oblouku (a tvoří rovnostranný trojúhelník). Viz též *Oblouky*, str. 74.

Svislý řez

Pohled